

Wat hebben gymleraren eigenlijk te vertellen?

De LO-docent heeft vaak zo'n binding met leerlingen dat hij een schat aan informatie heeft over de sociaal-emotionele ontwikkeling van hen. Twee vragen zijn in dit opzicht interessant: heeft de docent invloed op deze ontwikkeling en kan hij de informatie ook duiden en delen. In dit artikel kijken we naar een praktijkvoorbeeld en voorbeelden uit vakliteratuur.

Door: Maarten Massink

Als je met vakcollega's over het vak praat en wat ze bereiken met leerlingen dan gaat het vaak over hoe leerlingen zich gedragen in de les, tegenover elkaar, de activiteit en de docent. Vooral als de docent een langere geschiedenis heeft met de leerlingen dan kan hij een boek schrijven over de klas, of sommige leerlingen, Op veel scholen hoor je dat de docent LO vooral een inbreng heeft in de onderbouwvergaderingen en met name bij de leerlingenbespreking. In de bovenbouwvergadering wordt de leerlingenbespreking al gauw beperkt tot een cijferoverzicht van de leerlingen. Er worden adviezen en informaties gegeven als 'moet harder werken', 'moet beter zijn best doen', 'maakt zijn huiswerk niet'. De LO-docent geeft informatie over de aanwezigheid; 'doet leuk mee'. Er wordt niet zozeer gevraagd naar de bewegingsvaardigheid van leerlingen en zelden is dit doorslaggevend voor het bepalen van de eindbeoordeling. Toch hebben de LO-docenten weldegelijk veel informatie over de leerlingen die ze lesgeven. Zeker als ze deze leerlingen al gedurende langere tijd lesgeven. Over sommigen kunnen ze complete rapporten schrijven. Neemt bijvoorbeeld Daniel.

casus Daniel

Ik heb Daniel in de les vanaf klas 1. Hij zit intussen in klas 3. Hij valt op door zijn gedrag. Hij wil zich graag manifesteren, aandacht vragen zowel verbaal als fysiek. Hij heeft geen specifieke aanleg voor bewegen. Hij blinkt niet ergens in uit. Wat hem rest is aandacht vragen door af en toe anderen uit te dagen in woord en gebaar, ook als dat niet gelegen komt. Verbaal uitdagen (plagen) en fysiek door aan leerlingen te zitten. Hij zoekt daarbij de leerlingen die daar juist op reageren. Maar zodra ze dat doen gaat Daniel in de slachtofferrol en speelt hij degene die uitgedaagd en geplaagd wordt. Hij vraagt daarbij hulp en bescherming van de docent.

Het blijkt dat hij op de basisschool regelmatig gepest is. De manier waarop hij aandacht vraagt is niet altijd vriendelijk. Hij kan driftig

worden. Na de basisschool bood zijn nieuwe klas nieuwe kansen. Zeker in een aardige klas met veel leerlingen die niet heel primair reageren maar hem een kans kunnen en willen geven. Daniel moet daar aan wennen en gaat met het patroon van zijn basisschool door. Eerst uitdagen en vervolgens slachtoffer spelen en bescherming zoeken, vragen, opeisen.

Tijdens de verschillende activiteiten krijgt hij regelmatig driftbuien als leerlingen uiteindelijk reageren op de uitdagingen waarmee Daniel zelf begint. Het patroon werd na enkele weken duidelijk, maar nu nog de remedie. In een gesprek met de klas en met Daniel kwam het patroon ter sprake. Het zichtbaar/bespreekbaar maken van het patroon betekent niet dat Daniel meteen dat inzicht accepteert. Het is ook niet strategisch alle last bij Daniel te leggen. Er zijn twee vragen die leiden tot twee opdrachten. Wat kan Daniel doen om te voorkomen dat hij in een situatie komt dat hij driftig wordt? Wat kunnen anderen doen om dit te voorkomen? Opdracht voor Daniel: vraag geen aandacht door anderen uit te dagen en te plagen. Als hij dat wel doet maken anderen dat *op een goede manier* duidelijk door hem daarop aan te spreken. Ook ik zal als docent Daniel aanspreken als hij een begin van dergelijk gedrag vertoont. En daarin ligt meteen de opdracht voor de ander: Daniel aanspreken op zijn gedrag *op een goede manier* ('wil je daar mee ophouden' of directer 'Daniel stop daarmee'). Als je dat niet kan, dan negeer je het gedrag en loop je weg. Als het je teveel wordt en Daniel luistert niet dan vraag je hulp van de docent.

Bij een driftbui van Daniel krijgt Daniel een 'time-out' -plek (bijvoorbeeld op de gang). Hij mag terugkeren als hij rustig is en zelf probeert te zeggen wat er gebeurd is, waarom hij driftig werd en wat hij of een ander had kunnen doen om het te voorkomen. Sommige leerlingen in de klas zijn goed in het afstand nemen. Ik vraag de klas in te grijpen *op een goede manier* als Daniel driftig wordt door rustig in te praten en tussenbeide te komen als Daniel anderen te lijf wil gaan of andersom. Ik wijs ze erop dat het belangrijk is Daniel ook complimenten te geven als het goed gaat. Dat kan er voor zorgen dat Daniel geen aandacht hoeft te vragen op een negatieve manier. Daarin geef ik zelf voorbeelden. Positief gedrag complimenteren, negatief gedrag negeren.

LO als oefenplek

Hiermee is een traject ingezet voor jaren waarbij de LO-les een dankbare oefenplaats is. De meeste activiteiten bij LO geven volop gelegenheid om te oefenen. Zowel bij spel (fair play bij badminton maar ook bij rugby), als bij atletiek (meten van snelheid, kracht en conditie en vergelijken met jezelf maar ook met anderen), als bij turnen (letten op veiligheid van jezelf en van anderen en elkaar helpen, omgaan met spannende situaties), als bij bewegen op muziek (uitvoeringen aan elkaar laten zien), als bij zelfverdedigingspel (stoeiend met elkaar omgaan en elkaar vertrouwen).

Op de eerste ouderavond kwamen de ouders van Daniel. Ik had Daniel een onvoldoende gegeven voor samenwerking en zelfstandigheid. Zij wilden graag een toelichting horen. Het klonk hen niet onbekend in de oren. Ik kreeg de geschiedenis van Daniel te horen. Op de basisschool was zijn gedrag vergelijkbaar problematisch. Mijn boodschap was dat er in deze klas wel hoop en ruimte zou zijn voor een succesvolle aanpak van zijn gedrag, maar dat het een kwestie van lange adem zou worden.

Ook in de docentenvergadering is het gedrag van Daniel besproken. Het gedragsprobleem werd herkend. Daniel is wel een redelijk slimme jongen. Zijn leerprestaties hadden niet echt te lijden onder zijn gedrag. Hij is behoorlijk prestatiegericht. Het probleem doet zich vooral voor in de situaties waarin meer activiteit wordt gevraagd zoals bij LO. De gekozen strategie wordt door meerdere docenten onderschreven en toegepast.

trots

Inmiddels zit Daniel in de derde klas. Hij heeft in klas 1 regelmatig een 'time-out' gehad. Maar uiteindelijk ging het werken omdat hij graag mee wilde doen met de activiteiten. Hij merkte dat de 'time-out' geen complete afwijzing betekende voor hem als persoon, maar wel voor het gedrag dat hij af en toe vertoonde. Hij leerde dit gedrag zelf ook beter te benoemen. Andere leerlingen waren beter in staat met dit gedrag om te gaan. Ze leerden te negeren indien nodig en sommigen reageerden met ingrijpen op *de goede manier* bij een driftbui. Wat moeilijk blijft voor leerlingen is het geven van complimenten als het gaat om omgangsgedrag en de verbeteringen daarin. 'Normaal doen' is de norm, dat moet vanzelfsprekend zijn. Je zegt alleen iets als iemand niet normaal doet en dat is meestal geen compliment.

Langzaam werden de driftbuien en 'time-outs' minder. Ik ging hem daar meer voor complimenteren. En op een ouderavond aan het eind van de tweede klas kwamen zijn ouders langs. Ik was benieuwd waarvoor.

Daniel was weer meegekomen. Het gesprek begon met een vraag van Daniel. 'Kunt u zeggen tegen mijn ouders wat u laatst tegen mij in de les zei'. Hij doelde op de complimenten die ik had gegeven ten aanzien van de gedragsverandering die ik constateerde in de afgelopen twee jaar. Hij was er trots op. Zijn ouders waren er ook trots op.

Bij rugby mag je aan elkaar zitten

geen methode

Als het gaat om de sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen zijn veel LO-docenten daar vooral impliciet en soms expliciet dagelijks mee bezig in hun lessen. Het is vaak lastig te expliciteren. Het is moeilijk er plannings op te maken. Bij het maken van programma's en lesplannen richt je de aandacht vooral op de activiteiten en de methode. Met differentiëren meestal op de verschillen in motorische vaardigheid. Maar in de praktijk blijken verschillen in de sociaal-emotionele ontwikkeling vaak meer focus te vragen van de docent LO. Ook van andere docenten, maar vooral van de docent LO omdat er zoveel aanleidingen zijn in een LO-les voor intensieve omgang met elkaar. Sociaal-emotionele aspecten kunnen daar een hele dominante rol gaan spelen. Sociale aspecten waarbij het gaat om rekening houden met elkaar in bewegingssituaties waarin grote verschillen in interesse en bewegingsvaardigheid duidelijk worden.

Emotionele aspecten waarbij het gaat om omgaan en beheersen van gevoelens van jezelf en rekening houden met die van een ander in spannende situaties en situaties waarin fair play essentieel is, of situaties waarin succes en falen direct zichtbaar zijn. Er zijn veel methodieken over beter leren bewegen geschreven. Als het gaat om de sociaal-emotionele ontwikkeling is het de pedagoog in de docent die daar handen en voeten aan moet geven. Hij kan daarin uitgroeien tot een expert die veel betekent voor leerlingen, en ook veel informatie kan verschaffen aan ouders en tijdens een leerlingenbespreking als daarnaar geluisterd wordt.

ontwikkeling lastig te duiden

Het is vaak lastig het belang en de bijdrage aan de sociaal-emotionele ontwikkeling te expliciteren. In het geval van Daniel vroeg ik hem in de derde klas wat hij vond dat hij het meeste geleerd had tijdens LO de afgelopen jaren. Hij noemde daarbij het saltospringen, beter leren softbal spelen en volhouden van een duurloop. Voor mij stond vast dat vooral zijn houding en omgang met andere leerlingen enorm was verbeterd. Toch werd dit niet door Daniel zelf direct benoemd. Misschien omdat dit voor hem zelf minder direct zichtbaar was en geleidelijk was gegroeid, of omdat met LO vooral verwacht wordt beter te leren bewegen. Het verbeteren van de bewegingsvaardigheid is ook makkelijker te duiden.

wel literatuur

Er is wel (vak)literatuur waarin pogingen worden gedaan 'grip' te krijgen op het sturen van de sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen. In dit verband wil ik vier voorbeelden noemen.

1 Didactiek van het bewegingsonderwijs

Door: Daniël Behets.

Een sterk bepalende factor bij het sturen van de sociaal-emotionele ontwikkeling van de leerlingen is de relatie van de docent met de leerlingen.

In hoofdstuk 7 over 'Interpersoonlijke vaardigheden' worden met name de mogelijkheden van deze docent bekeken om invloed uit

te oefenen op het klasklimaat en de motivatie van leerlingen. Met name de 'echtheid' van de docent (heeft hij zelf plezier aan bewegen, is hij werkelijk geïnteresseerd), het enthousiasme (weet hij het vuurtje aan te wakkeren), en de empathie (kan hij zich inleven in de beperkingen/mogelijkheden van zijn leerlingen) zijn doorslaggevend bij het aangaan van contact en binding met de leerlingen. Dit hoofdstuk geeft zicht op vaardigheden die je als docent dient te ontwikkelen om die binding aan te gaan, die noodzakelijk is om leerlingen te leren op een goede manier om te gaan met anderen. Het eigen voorbeeld als docent is daarbij cruciaal. Daarbij gaat het niet alleen om wat je zegt (verbale communicatie) maar zeer zeker ook wat je in je houding uitstaalt (non-verbale communicatie). Feedback van anderen (leerlingen, collega's, filmbeelden) is daarbij zeer waardevol.

2 Didactiek voor sport en bewegen

Door: dr. Edwin Timmers en drs. Mark Jan Mulder en anderen.

In hoofdstuk 5 over 'onderwijsconcepten en -methoden' gaat paragraaf 3 over 'pedagogische opvattingen en onderwijsmethoden'. Daarin wordt gesteld: 'Motorisch, sociaal en cognitief leren gaan altijd samen. De leerdoelen of accenten kunnen per les op één van deze aspecten de nadruk leggen' (blz. 239). 'Sociaal leren vereist van lerenden een bewust handelen en een systematisch onderwijzen' (blz. 240).

Hoe dat dient te gebeuren? ... 'De docent vertoont voorbeeldgedrag en geeft taken/projecten die enige handelingsvrijheid bieden, waarin taken en rollen verdeeld kunnen worden en er wordt gependeld tussen sturend- probleemsturend en docentgestuurd-leerlinggestuurd onderwijzen (blz. 240).

Dit wordt wat concreter gemaakt in een figuur (blz. 243) over de ontwikkeling van sociaal leren in spelsituaties. Hierin staat een matrix opgenomen waarin twee volgordes zichtbaar worden gemaakt in keuzes en accenten die je kunt leggen in de ontwikkeling van sociaal leren.

1. SPELKEUZE	BADMINTON, VOLLEYBAL, SOFTBAL, HOCKEY, KORFBAL, HANDBAL, BASKETBAL, VOETBAL, RUGBY		
2. GROEP: GROOTTE SAMENSTELLING	KLEINE GROEPEN (3-4 11), MIDDELGROTE GROEPEN (6-7 11) GROTE GROEPEN (11-12 11) NAAR NIVEAU HOMOGEEEN .....NAAR NIVEAU HETEROGEEEN		
3. SPELLEIDING	Strakke leiding van leerkracht; leerling = scorer/tijdwaarnemer Vaste spelregels	Leerlingen fluiten mee met de leerkracht; leerlingen fluiten zelf	Groep speelt zonder scheidsrechter en corrigeert elkaar ... Regels afhankelijk van behoefte
4. SPELCOACHING	Gebeurt door leerkracht; leerlingen krijgen gerichte observatieopdrachten	Leerlingen coachen met tweetallen of meerderen een team (kleine groep)	Leerlingen coachen individueel of met tweetallen een team in een wedstrijdssituatie
5. SPELSITUATIETRAINING/-OEFENING	Leerkracht geeft de oefenvorm of het basisspel aan; leerlingen controleren de uitvoering van zichzelf en van anderen	Leerling is instructeur in kleine groepen	Leerlingen ontwerpen een deel van de les: een inleiding, een basisspel, e.d.

Figuur ontwikkeling sociaal leren in spelsituaties

In dit schema is een volgorde in oplopende moeilijkheid zichtbaar van links naar rechts en van boven naar beneden. Het begint al met spelkeuze. Spelen waarin de sociale omgang makkelijker is te hanteren zijn de spelen met een 'netje' ertussen (badminton, volleybal). Het wordt moeilijker in de omgang met elkaar naarmate de tegenstander dichterbij kan komen, en het balbezit minder beschermd wordt. Rugby met een tackle op het lichaam is de vorm waarbij de tegenstander het meest direct en bedreigend kan zijn. Je zou kunnen zeggen het toppunt van sociale ontwikkeling op dit aspect is als leerlingen in staat zijn zodanig met elkaar rugby te spelen dat ze rekening houden met elkaar en dat iedereen zich veilig voelt en mee kan spelen.

De ontwikkeling van boven naar beneden in dit schema geeft aan dat na spelkeuze de groepsamenstelling van invloed is op de sociale ontwikkeling. Zowel qua grootte als qua samenstelling (heterogeniteit).

Het spelen met grotere aantallen en in heterogene samenstelling vraagt meer qua sociale ontwikkeling en rekening houden met elkaar dan spelen in kleine homogene groepen.

Andere aspecten zijn de mate waarin leerlingen zelf in staat zijn de spelleiding, -coaching en -training/oefening in eigen handen te nemen.

In dit boek wordt gesteld dat de sociale ontwikkeling in de LO-les ten dienste staat van het beter leren bewegen dat het primaat moet houden.

3 *Kanjer werkboek voor het voortgezet onderwijs*

Door: Drs. Gerard Weide.

Kanjertraining is een vakoverstijgend project dat aandacht vraagt voor de verschillende rollen die leerlingen leren herkennen in de omgang met elkaar. Er worden vier rollen, en daarbij behorend concreet gedrag, benoemd en herkenbaar gemaakt. Zo leren leerlingen herkennen:

- de 'hork' of de 'baasspeler' die zichzelf het belangrijkste vindt en maakt ten koste van anderen
- de 'uitslover' die zichzelf en anderen niet serieus neemt, alles weglacht en waar je geen grip op krijgt
- de 'stille' of de 'bange' met een negatief zelfbeeld die soms wanhopig zijn best doet erbij te horen
- de 'kanjer' denkt goed over zichzelf maar ook over anderen, is aardig, belangstellend, en te vertrouwen.

Afspraken die nageleefd worden door leerlingen in de kanjertraining zijn: we vertrouwen elkaar, we helpen elkaar, niemand lacht uit, niemand speelt de baas, niemand is of doet zielig.

Deze aanpak is niet vakspecifiek maar kan binnen school leiden tot een gemeenschappelijke aanpak waarbij LO een fantastische oefenplaats is.

4 *Basisdocument bewegingsonderwijs voor VO*

Door: Gerie ten Brinke en anderen.

In deze uitgaven van het Jan Luiting Fonds wordt de opbrengst van kwalitatief goede LO-lessen beschreven en als een standaard gepresenteerd. De opbrengst gaat niet alleen over 'Bewegen verbeteren', maar ook over 'Bewegen regelen', 'Gezond bewegen' en 'Bewegen beleven'.

In de sleutel 'Bewegen beleven' staan gedragsaspecten beschreven verdeeld over twee onderdelen: 'gerichtheid op bewegen' en 'betrokkenheid bij de les'. Wat betreft de sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen zijn deze aspecten interessant. Deze aspecten zijn qua 'gerichtheid op bewegen':

- ingaan op de bewegingsuitdaging
- gerichtheid op leren
- waarderen van bewegen.

En qua betrokkenheid bij de les:

- omgaan met regels
- zelfstandig deelnemen
- omgaan met elkaar.

Van deze aspecten zijn per aspect vier niveaus beschreven die je kunt opvatten als een ontwikkelingsproces dat kan lopen van 'zorg' naar 'basis' en 'vervolg' tot 'gevoerd'.

Voor Daniel was bijvoorbeeld de omschrijving van 'zorg' van toepassing bij 'omgaan met anderen': 'werkt meestal voor zichzelf zonder op anderen te letten. Houdt zich afzijdig bij het samenstellen van groepen en overleg'. Maar Daniel is inmiddels opgeschoven naar 'basis': 'voert met andere leerlingen opdrachten uit. Werkt met voorkeur samen met bevriende klasgenoten'.

Hoewel vooral de sleutel 'Bewegen verbeteren' gebruikt wordt door docenten om rapport op te maken, geven tijdens studiedagen veel docenten aan dat vooral de aspecten genoemd onder 'Bewegen beleven' voor hen belangrijk zijn als het gaat om het duiden van vorderingen bij leerlingen. Het zijn vooral attitudeaspecten die de sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen schetsen. Het is te hopen dat deze docenten binnen hun school tijdens leerlingbesprekingen, rapportvergaderingen en ouderavonden de ruimte en mogelijkheden krijgen hun waardevolle informatie te delen. Zij hebben zoveel te vertellen!

literatuur

Behets, D. (2006) *Didactiek van het bewegingsonderwijs*, D. Behets, ACCO, Leuven

Brinke, G. ten, e.a. (2007). *Basisdocument bewegingsonderwijs voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs*, Jan Luitingfonds, Zeist

Timmers, E. en Mulder, M.J. (2007). *Didactiek voor sport en bewegen*, De Vrieseborgh, Haarlem

Weide, G. *Kanjer werkboek*, Instituut voor kanjertraining bv.

Correspondentie:

M.Massink1@chello.nl